Het sprookje van Denemarken

Heel Denemarken staat vol kleine energiecentrales, die warmte en elektriciteit leveren. Nu duurzaam Nederland ook steeds meer 'decentraal' gaat produceren, is de vraag actueel hoe de Denen dit voor elkaar hebben gekregen. Duurzaamheidstopper Maurits Groen reisde af naar Kopenhagen. Hoe maakten de Denen een sprookje tot werkelijkheid?

+ Tekst Jan Bom + Fotografie Mischa Keijser

Op de kaart lijkt Denemarken wel een sprookjesland. Het is de ultieme reactie op het gruwelijke verhaal van de Deense schrijver Hans Christian Anderson, over het meisje met de zwavelstokjes. Het arme kind stierf op Oudejaarsnacht, na visioenen van warmte en feestmaaltijden. Ze bevroor op straat toen al haar antieke lucifers op waren. In de tijd dat Anderson leefde, van 1805 tot 1875, was dat nog een schrikbeeld voor de armen in Kopenhagen.

Anno 2013 is de energiekaart van Denemarken bezaaid met oranje stippen. Anderhalf miljoen, volgens de Danish Energy Agency, die de kaart maakte. Elke stip geeft een gedecentraliseerde energiecentrale weer, die zowel warmte, maar in 80 procent van de gevallen ook elektriciteit levert. "Niet minder dan 60 procent van alle 5,6 miljoen Denen maakt hier gebruik van", aldus dit agentschap. Groene stippen op de kaart geven windmolens weer, zowel op het land als op zee. Ook dat zijn er heel wat.

De kaart van dit gedecentraliseerde energielandschap van Denemarken is nog niet zo heel oud. Voordat de wereld werd opgeschrikt door de eerste oliecrisis in 1973, zag Denemarken er net zo uit als Nederland vandaag. Twaalf grote energiecentrales leverden in die tijd nog 99,9 procent van alle benodigde elektriciteit. Hoe kan dit verschil zo groot zijn geworden? Zijn de Denen dan werkelijk zo anders dan wij? Kunnen we iets leren van de Deense energiepolitiek, die blijkbaar bestand is tegen kabinetswisselingen, van welke kleur dan ook? Hebben de Denen nooit, zoals onze politici, cynisch vastgesteld dat 'De Maakbare Samenleving' niet maakbaar is? Zien is geloven. We stappen in ons witte monster voor een autorit van bijna acht uur.

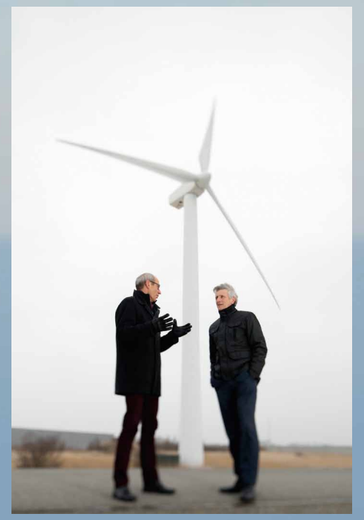

Mogens Rüdiger (links) en Maurits Groen vergelijken veertig jaar energiepolitiek. Wat deden de Denen? Wat deden wij? Rüdiger: "Met de oliecrisis in 1973 realiseerden we ons met een schok: we zijn voor 90 procent afhankelijk van fossiele brandstoffen uit het Midden-Oosten!"

Een woud aan masten, de Deense offshore windparken Rödsand 2 en Nysted.

Een UFO-achtig energiestation bij de luchthaven van Kopenhagen pompt warm water voor de stadsverwarming door 54 kilometer pijpleiding. “Niet minder dan 60 procent van alle 5,6 miljoen Denen maakt gebruik van de warmte uit decentrale energiecentrales.”

Stroom voor honderdduizenden huishoudens

Nooit eerder zagen we zoveel windmolens op zee bij elkaar. Vanaf de veerpont die vertrekt uit het Duitse plaatsje Puttgarden lijken de molens van de windparken Rödsand 2 en Nysted een woud van witte masten, waarin een vrachtschip makkelijk kan verdwalen. In vijf rijen dik staan ze daar, sinds 2010, op elke rij achttien turbines van Siemens van 115 meter hoogte per stuk, met een gezamenlijke capaciteit om 200 duizend huishoudens van stroom te voorzien. Daarachter staat nog eens een veld van 72 alweer wat oudere elektriciteitscentrales (opgeleverd in 2003), goed om 140 duizend huishoudens van energie te voorzien. Even-eens van Siemens. We snappen nu al waarom het zo slecht gaat met die andere windmolenbouwer Vestas. Siemens heeft de slag om de offshore windparken grotendeels gewonnen. Op het Deense platteland krijgen we vooral associaties met ons eigen vlakke Zeeland, ook al hebben de Denen overduidelijk een grote hekel aan hekken. Nergens een weidepaaltje met prikkeldraad te bekennen. Zonder te zoeken, tellen we onderweg naar Kopenhagen al vier decentrale energiecentrales, niet eens omdat ze met een lange pijp boven het landschap uitsteken. Wat vooral opvalt is de vormgeving. Een prachtig zwarte doos met groene letters flitst voorbij langs de snelweg. Hier is beslist een architect aan te pas gekomen, die er iets bijzonders van wilde maken. In versterkte mate zien we dit terug in Kopenhagen, waar het functionalisme en het latere modernisme bij entree het aanzicht van de moderne stad bepaalt. Eindeloze rijen met repeterende ramen in gebouwen levert een bijna hypnotisch effect op. In dit donkere land willen de Denen zoveel mogelijk daglicht opvangen. Geen wonder dat Velux na de Tweede Wereldoorlog kon uitgroeien tot een internationaal opererend concern. Groter, maar minder bekend bij ons zijn de Deense wereldleiders Oticon (hoortoestellen), Carlsberg (bier) en Novo Nordisk (insuline en andere geneesmiddelen). Ook zijn de Denen een geduchte concurrent in de voedingsbranche, Denemarken is zelfs de achtste grote agri-exporteur ter wereld.

Op de bonnefooi op zoek

We koersen op de bonnefooi noordwaarts, van Kopenhagen naar Helsingør. Op de kaart van decentrale energiecentrales staan hier zoveel oranje stippen, dat ze een aaneengesloten reeks vormen. We beginnen bij het vliegveld, waar een halve bol van gras uit het landschap steekt, als een op zijn zijkant gestrande UFO. Uit de bol steken zes pijpen omhoog, drie dunne, drie dikke. Je zou ze bijna slaan, die Denen, zo mooi is het gebouw.
Ook hier weer een afscheiding waar zelfs een peuter makkelijk overheen stapt. Dat is trouwens niet eens nodig, want het gewone hek staat half open. En ook dat is overbodige moeite, want vanaf het aangrenzende terrein ‘lang parkeren’ kun je net zo goed ‘de onderkant’ van de UFO zien, een enorme glaswand die de hele machinerie toont. Het is een toppunt van transparantie, want niets blijft verborgen.
Geen wonder dat Denemarken op internationale lijstjes op nummer 1 staat als het gaat om de bestrijding van corruptie. Als we heel dichtbij dit station van de Metropolitan Copenhagen Heating Transmission Company staan, horen we een onheilspellend laag gebrom, zo ongeveer hetzelfde geluid als dat van de zwerfplaneet die in de film Melancholia van Lars von Trier de aarde nadert. Niet minder dan vijf gemeenten pompen hier hun hete water voor stadsverwarming op, verzameld van even verderop gelegen grote energiecentrales. Aan dit futuristische station hangt niet minder dan 54 kilometer aan dubbele pijpen.

Bezoekers van het strand van Kopenhagen kijken uit op een klein windpark op zee: “Tegen windmolenparken op land is ook in Denemarken veel verzet: men vindt ze overlast geven. *Not in my backyard*.”

Het weer op deze februaridag kan het beste beschreven worden als ‘vijftig tinten grijs’. Het windpark op zee voor Kopenhagen valt bijna weg. Maar de pijp van de Fjernvarme in Kokkedal is vanaf de snelweg toch makkelijk te zien, zwart en rood als een voetbalshirt. Dit is stadsverwarming en energiecentrale in één, maar net naast de woonwijk gelegen. Ook hier weer een enorme glaswand, die het mogelijk maakt de werknemers te bestuderen die de machinerie draaiende houden.

Een paar afslagen voor Helsingør treffen we weer een nieuw staaltje van architectonische durf: een enorme zwarte kegel vormt een combinatie met een scheve piramide, met als toefje op de slagroom een ronde pijp. Op het bordje bij alweer een half openstaand hek lezen we wat dit moet voorstellen: Energie van ‘*Affald*’. Dit kunstwerk verwerkt afval dus.
We gooien het stuur om, richting Kattegat, de waterscheiding tussen Denemarken en Zweden. Ditmaal checken we de windmolens op land. Die vinden we, maar het zijn oudjes en het zijn er niet meer dan vier. Hun voetbed doet dienst als parkeerplaats voor afgeschreven tractoren en balen stro. Dit valt tegen, in vergelijking met de grandeur van de offshore windparken. Zouden de Denen al net zo’n hekel aan windmolens op land hebben als de bezwaarschrift-schrijvende Nederlanders?
Op de terugweg naar Kopenhagen komen we ook nog een zonnepark tegen, in een wijk bij Frederiksvaerk. Ook hier doet een klein model rotorwindmolen zijn best om het design van strak in het gelid staande rijen zonnepanelen van een contrapunt te voorzien. We zijn overtuigd: als je zoveel bewijzen van decentrale energie vindt, zonder ook maar over een enkele straatnaam te beschikken, is het sprookje van Denemarken echt waar.

› Waarom zou een afval-energiecentrale er niet uit mogen zien als een museum voor moderne kunst, zoals dit station onder Helsingør? “In de Electricity Supply Act van 1976 werd gesteld dat er geen winst mocht worden gemaakt op de verkoop van energie.”

De schrik van de oliecrisis

Ook Maurits Groen is nu in Kopenhagen gearriveerd. Hij is de maker van de ‘kleinst mogelijke energiecentrale op aarde’, de WakaWaka-led lamp annex oplader, en nummer drie op de lijst van de Duurzame Honderd. Met hem gaan we naar Mogens Rüdiger. Deze Deense hoogleraar specialiseerde zich in de geschiedenis van de energie van zijn land. Voor het staatsenergiebedrijf Dong beschreef hij de hele historie van energieopwekking van de Denen, in de jubileumuitgave ‘Moving Energy Forward’. Hij concentreerde zich daarbij op de laatste veertig jaar maar startte volledigheidshalve wel op het moment dat het meisje met de zwavelstokjes vervangen werd door straatlantaarns op kolengas. De primeur was voor de stad Odense, geboortestad van de sprookjesschrijver zelf. De stad Kopenhagen volgde echter snel met een andere primeur. Hier was het de lokale overheid die de taak van eigenaar van de installaties op zich nam, en zowel de lampen als het grid als de straatverlichting zelf beheerde.

De dependance van de Aalborg University in Kopenhagen is ook weer een *beauty*, wit en strak en vanuit de lucht gezien neergelegd als een kapitale A. Rüdiger (1952) en Groen (1953) blijken leeftijdsgenoten. Ze keren samen terug naar het jaar 1973, toen de eerste oliecrisis de wereld opschrikte. Het was de straf van de Arabische olieproducerende landen voor de pro-Israël politiek van Westerse landen ten tijde van de Jom Kipoeroorlog. Zowel in Nederland als in Denemarken plaatsten kranten foto’s van ‘autoloze zondagen’ en kinderen die de snelweg op rolschaatsten. In Denemarken waren het er maar liefst elf. De olieprijzen gingen vier keer over de kop.

Groen: “Wij hadden toen een premier, Joop den Uyl, die zei dat de wereld nooit meer zou worden zoals hij was.”
Rüdiger: “Wij realiseerden ons met een schok: we hebben bijna alleen maar energiecentrales die op olie worden gestookt. We waren voor 90 procent afhankelijk van fossiele brandstoffen uit het Midden-Oosten.”
Groen: “Wij hadden toen al gas, al sinds 1959. We hadden zelfs zo’n enorme gasbel ontdekt, en het was zo goedkoop, dat onze minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns voor een habbekrats een langetermijncontract afsloot met Italiaanse partijgenoten. Zij hadden grote moeite om hun politieke tegenstanders van het lijf te houden en paaiden de bevolking met goedkoop gas uit Nederland. De olietanks in onze eigen achtertuinen werden ook in hoog tempo vervangen voor aansluiting op het gasnet.”
Rüdiger: “Wij moesten nog op zoek. De oliecrisis was *game changing*. Op land bezat Denemarken geen eigen gasvelden, dus we gingen de Noordzee op, om het te vinden. De regering zette zware druk op de houder van de concessie van olievelden, Maersk Oil. Het bedrijf wilde van het gas af, door middel van *flaring* (affakkelen). Dit werd door de regering verboden. Ook werd de bedrijfsleiding duidelijk gemaakt dat er begonnen moest worden met het in productie nemen van aardgasvelden.”
Groen: “Hadden jullie toen al windmolens?”
Rüdiger: “Niet veel. Een paar heel primitieve. Maar de eerste kennis was er wel, bij de Askov Folk High School. Daar werd voortgebouwd op de eerste uitvindingen van Paul la Cour, die al in 1891 een windmolen verbond met een dynamo. Dat is in feite de basis voor de huidige windmolenindustrie. Vestas, Nordtank en Bonus begonnen pas met de windmolenproductie in 1979.”

De gasgestookte warmte-elektriciteitscentrale Fjernvarme in Kokkedal staat pal naast de woonwijken van het dorp.
“De minister van Handel kreeg in 1976 ook de bevoegdheid om de decentrale energiecentrales te verplichten voor aardgas te kiezen, in plaats van olie of kolen.”

Hoe Deens energiebeleid wet werd

In zijn geschiedenisboek beschrijft Rüdiger hoe de Denen een compleet nieuw energiebeleid vorm gaven. Het begon met regeringsvoorschriften om zuiniger met energie om te springen. Niet meer badderen, maar douchen. Ramen en deuren isoleren. Op straat werden uit elke tweede lantaarnpaaltje de peertjes gedraaid. Harder rijden dan tachtig kilometer werd verboden. De Deense regering kreeg de smaak zo te pakken, dat ze zich tot op de dag van vandaag direct bleef bemoeien met de vormgeving van het energiebeleid. Een langetermijnbeleid werd uitgestippeld, in opeenvolgende nota’s, die verschenen in 1974, 1976 en 1979. Het tweede rapport maakte geschiedenis. De regering opperde daarin dat ook kernenergie een optie zou moeten zijn.

Rüdiger: “Dat leverde grote protesten onder de bevolking op.”
Groen: “Ook in Nederland was veel verzet. Ik werkte toen bij Milieudefensie. Uit Denemarken kwamen toen de badges met daarop een zonnetje en de tekst ‘Atomkraft Nej Tak’. Die badges kosten een paar cent, maar werden voor een gulden verkocht. De inter-nationale anti-kernenergie werd zo voor een belangrijk deel gefinancierd. Er kwam in Nederland geen kerncentrale meer bij.”
Rüdiger: “In Denemarken is uiteindelijk nooit een kerncentrale gebouwd. In 1985 werd definitief besloten dat kernenergie geen deel meer van de energieplanning uitmaakte. Dat was na het kernongeluk op Three Miles Island in de Verenigde Staten, maar nog voor de ramp in Tsjernobyl in 1986. Tegen een andere optie uit dit rapport bestond ook verzet, vanuit de gemeenten. De regering wilde het gebruik van het eigen Noordzeegas in de vorm van een nationaal warmteplan gieten, waarbij de lokale overheden de verantwoordelijkheid kregen voor de exploitatie. Er bestond grote angst dat dit door de hoge olie- en gasprijzen te duur voor de lokale gemeenschappen zou worden. Een meerderheid van de toenmalige regeringspartijen, de sociaaldemocraten en de liberaaldemocraten, drukten het plan toch door en legden de regulering van de energiesector vast in de Electricity Supply Act van 1976. Daarin werd gesteld dat er geen winst mocht worden gemaakt op de verkoop van energie. De minister van Handel kreeg bovendien de bevoegdheid om de centrales te verplichten voor aardgas te kiezen. Hij besloot ook om bij voorkeur over te stappen op een gedecentraliseerd systeem, waarbij warmte en energie tegelijkertijd werden opgewekt. In de jaren tachtig kon de minister op basis van dezelfde wet besluiten om te verbieden nieuwe stations te bouwen die gestookt konden worden op goedkope kolen of olie. In 1996 werden centrales die volledig op kolen draaien zelfs volledig verboden. Je ziet nu alleen nog *multi fuel* centrales. Onder Kopenhagen staat een nieuwe, waar naast steenkolen ook houtpellets in kunnen, stro, biomassa, olie en gas.”
Groen: “Terwijl in Nederland elk huis een eigen cv-ketel kreeg, besloten jullie dit per dorp te regelen.”
Rüdiger: “In Denemarken kregen we een strikte nationale regulering voor de productie van decentrale warmte. In 1979 werd de Heating Supply Act goedgekeurd, wat door het ministerie van Handel als een internationale primeur werd beschouwd. Daarmee was de decentrale aanpak compleet, want lokale overheden werden gedwongen te kiezen voor de meest efficiënte combinatie van warmte- en elektriciteitsvoorziening. Maar niet elke Deen woont in de stad of in het dorp. Er zijn ook bij ons toch nog 400 duizend individuele gasaansluitingen.” ›

In de kop van het eiland Seeland, vlakbij Melby, staan enkele oudere windmolens op boerenland. “De prijs voor elektriciteit is voor Deense consumenten de hoogste ter wereld. Wordt dit door de subsidies op windmolens veroorzaakt?”

Deense burgers betalen de hoofdprijs

Tot op de dag van vandaag bepaalt de Deense regering in belangrijke mate de energietoekomst van eigen land. Europese Unie of niet, het nationale energiebedrijf Dong heeft een eigen Raad van Bestuur, maar wordt gestuurd door de Deense regering. Topmanagers komen veelvuldig uit de politiek. Terwijl Nederland onder invloed van Margaret Thatcher besloot ‘het tafelzilver’ te verkopen en energiebedrijven naar de particuliere markt te brengen, zette de Deense overheid in de jaren negentig de stoelriemen nog eens extra stevig aan. Het verordonneerde het ene na het andere windmolenpark op zee. De enige concessie die de Denen aan Brussel deden, was het toelaten van nieuwe energiebedrijven op de markt, naast Dong.

Rüdiger vraagt: “Tot hoe lang kunnen jullie nog door met jullie aardgas?”

Groen: “In het huidige tempo van aardgaswinning is er nog hooguit voor 25 jaar over. En het aardgas heeft ons lui gemaakt. Er was geen noodzaak tot besparen. Bezuinigen op aardgasgebruik zou de Nederlandse staat juist geld kosten. Het gaf bovendien bedrijven als Shell en Esso een enorme invloed op het nationale energiebeleid, omdat ons nationale gasbedrijf voor de helft eigendom is van de oliebedrijven. Dat is nog steeds zo.”
Rüdiger: “Wij hebben al een enorm veld van Noorwegen moeten kopen. We kopen ook gas bij uit Rusland.”
Groen: “Dus de afhankelijkheid van Denemarken van olie is nu omgeslagen in een afhankelijkheid van gas?”
Rüdiger: “Dat zou je kunnen zeggen. Behalve dan dat Denemarken de elektriciteitsproductie heeft verbreed, door grote windmolenparken op zee te bouwen, nu al goed voor 20 procent van de totale elektriciteitsbehoefte. De windparken vragen wel de nodige subsidie. Tegen windmolenparken op land is veel verzet, men vindt ze overlast geven.”
Groen: “De prijs voor elektriciteit is voor Deense consumenten de hoogste ter wereld. Wordt dit door de windmolenparken veroorzaakt?”
Rüdiger: “De werkelijke kosten van het maken van energie zijn sinds 1973 niet eens zoveel gestegen. Maar er komt een bedrag bovenop dat de overheid aan belasting heft, dat maakt energie zo duur. Een deel van deze *tax* wordt gebruikt voor het subsidiëren van vernieuwbare energie. De belasting is ook flexibel: gaat de gasprijs omlaag, dan gaat het deel ‘groenbelasting’ omhoog. De consument profiteert dus niet van goedkoper aardgas.”
Groen: “Dus die belastingen zijn nodig om de windmolenparken te kunnen financieren?”
Rüdiger: “Ja, maar een deel van die opbrengsten komen ook ten goede aan algemene middelen.”
Groen: “Klaagt de bevolking hierover?”
Rüdiger: “Oh ja, er wordt wel gemopperd. We willen wel goed zijn, maar niet de rekening voor de hele wereld betalen.”
Groen: “De Denen staan te boek als de gelukkigste mensen op aarde.”
Rüdiger: “Ik moet ze nog ontmoeten!”
Groen: “Ik zie dat de energieprijzen voor het bedrijfsleven een fractie zijn van wat de burgers betalen. Dat is in Nederland net zo. Ook bij ons betaalt de consument veel meer om het bedrijfsleven concurrerend te houden. Daar zit een groot nadeel aan. Lage energieprijzen prikkelen bedrijven niet om te innoveren, of zuinig met elektriciteit en warmte te zijn. Of te investeren in eigen systemen, zoals zonnepanelen. Burgers die de hoofdprijs betalen, doen dat wel.”
Rüdiger: “Dat zie ik in mijn eigen omgeving gebeuren. Mensen rekenen heel goed uit wat extra isolatie of zonnepanelen kosten en hoe lang het duurt voordat ze die investeringen er uit hebben.”
Groen: “Wat is het nationale Deense energiebeleid voor de toekomst?”
Rüdiger: “Het nationale doel van Denemarken is om de uitstoot van broeikasgassen in 2020 te reduceren met 40 procent, ten opzichte van de CO_2-emissies in 1990. Makkelijk is dat niet. Omdat hernieuwbare bronnen onbetrouwbaar zijn, omdat er soms geen wind staat, of soms geen regen valt om de waterkrachtcentrales in Zweden en Noorwegen te voeden, zullen we nog vele jaren fossiele brandstoffen nodig hebben, in het bijzonder aardgas. De regering zal alle eerdere energienota’s aanvullen met een Klimaatplan.”

In een wijk bij Frederiksvaerk staat een klein park met zonnepanelen langs de kant van de weg. “Lage energieprijzen prikkelen bedrijven niet om te investeren in eigen energiesystemen, zoals zonnepanelen. Burgers die de hoofdprijs voor hun energie betalen, doen dat wel.”

Nederlandse kolencentrales nationaliseren

We koersen weer richting Nederland. In zijn boek bladerend zien we dat Rüdiger nog een ander staaltje van verbluffende Deense samenwerking heeft beschreven. Het Deense pensioenfonds PensionDanmark is voor de helft eigenaar van het enorme windmolenpark dat we nu op de veerpont door de grijze nevel even niet kunnen zien. En veel hoger in het noorden wordt nu hard gewerkt aan een opnieuw alle records brekend park op zee, de Anholt Offshore Wind Farm in het Kattegat, met 111 windmolens, goed voor elektriciteit voor 400 duizend huishoudens, oftewel 4 procent van de totale Deense elektriciteitsbehoefte. Het park is zo spectaculair groot, dat het in Legoland tegelijkertijd wordt nagebouwd, steentje voor steentje. Ditmaal participeert hetzelfde pensioenfonds voor 30 procent in de investering.

Maurits Groen laat de *fact finding mission* in Kopenhagen een weekje op zich inwerken. Welke lessen kan Nederland hier nu werkelijk uit trekken? Groen is fel: “We hebben natuurlijk grotelijks de boot gemist, door elk huishouden een eigen cv-ketel te laten kopen en niet te kiezen voor decentrale, op aardgas gestookte warmte/krachtcentrales (wkk), per stad of stadswijk. Ook al wordt de stadsverwarming in sommige steden nog wel steeds uitgebreid, voor ons land is dat toch grotendeels een gepasseerd station. Met het produceren van duurzame energie kunnen we nog wel een efficiënte decentrale weg inslaan. Denk aan een energievoorziening bestaande uit combinaties van warmtepompen, seizoensopslag van warmte en koude, zonnepanelen, kleine biomassacentrales, geothermie.”

Daarnaast zullen we voortvarend grootschalige windturbineparken moeten bouwen, offshore en op land, denkt Groen. “En verder moeten we hard werken aan systemen voor efficiënte decentrale opslag van duurzaam opgewekte elektriciteit, zoals de opslag in de accu’s van auto’s. Eén groot obstakel moeten we nog wel uit de weg ruimen: de subsidies op fossiele energie. Dat gaat echt om hele grote bedragen. Volgens Fatih Birol, de hoofdeconoom van het International Energy Agency (IAE), ging het in 2011 om 523 miljard dollar wereldwijd, ofwel 110 dollar per ton uitgestoten CO_2. Op een persconferentie noemde hij deze subsidies *public enemy number one*. Dat geldt zeker ook voor Nederland.”

Onze staat, stelt Groen, is fossielverslaafd: de inkomsten uit de verkoop van aardgas en de accijnzen op benzine bedragen vele miljarden per jaar. “Nederland heeft dus nog een zware afkickkuur van ‘fossiel’ voor de boeg. Eerst hebben we onszelf rijk gerekend, lui en verspillend gemaakt met ons aardgas, maar nu dreigt dit opnieuw te gebeuren met goedkope steenkool, die eigenlijk peperduur is als de werkelijke kosten van CO_2-uitstoot doorberekend zouden worden. Misschien zouden we daarom zelfs wel een deal maken met de energiebedrijven om hun net gebouwde kolencentrales af te kopen, te nationaliseren, voor mijn part. Pas als dit obstakel uit de weg wordt geruimd, kan Nederland voor het eerst gaan werken aan langetermijnplannen en wetgeving op terrein van duurzame energie, naar het voorbeeld van Denemarken. Voor het eerst komt er dan ruimte voor een toekomstgericht energiebeleid. Dan kunnen we, onder meer met geld van onze pensioenfondsen, bouwen aan een robuuste, gezonde en duurzame energievoorziening.”

rudiger@cgs.aau.dk
mg@mgmc.nl
www.ens.dk
www.dongenergy.dk